

Поняття «страждання» у проєкті Кримінального кодексу та чинному кримінальному законодавстві України

Катеринчук Катерина Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри приватного та публічного права

Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій навчання

Київського національного університету технологій та дизайну

Термінологія, що міститься у статтях 126 (Побої і мордування) та 127 (Катування) Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме «страждання», в юридичній літературі не приділено достатньої уваги. Особливість даної термінології в тому, що вона є визначальною при кваліфікації даних кримінальних правопорушень, крім того, на практиці виникають ускладнення в їх розумінні.

Науковці іноді ототожнюють поняття «біль» та «страждання», що містяться у ст. 126 та 127 КК України. Так, С. Г. Киренко зазначає, що навряд чи є сенс при визначенні катування (і мордування також) розділяти поняття «сильний фізичний біль» та «фізичне страждання», оскільки вони взаємопов'язані: коли людина відчуває сильний фізичний біль, то вона страждає. Краще вживати тільки поняття «фізичне страждання», яким можна охарактеризувати як сильний фізичний біль [1, с. 53]. О. В. Денисова не погоджується з викладеним вище та зазначає, що страждання – це не біль, хоча в повсякденній мові ці слова використовуються як синоніми [2].

Отже, розглядаючи об'єктивні критерії страждання, необхідно виділяти часовий показник як основний, другорядний – характер впливу на організм людини [3]. Тому, аналізуючи страждання, потрібно зазначати систематичність, хоч і цей термін науковці розуміють по-різному. Так, систематичність – це більш-менш часто завдані різними предметами однотипні тілесні ушкодження [4, с. 98]; не менше трьох разів [5]; фізичне насильство, що складається як мінімум із двох суспільно небезпечних актів, розірваних у часі, при встановленні умислу на здійснення певної кількості їх у подальшому [6]; основним юридичним критерієм оцінки наслідків як психічних страждань є передусім не глибина негативних психічних реакцій людини, а час їх здійснення [7]. Але при характеристиці систематичності потрібно враховувати не лише кількісну, а і якісну характеристику діяння, зважаючи на всі обставини

справи [8]. З медичного погляду, характерною особливістю цього стану є розтягнутість у часі (до декількох днів, місяців і навіть років), «у плинні якого розбудовується більш-менш тривала психотравмуюча ситуація, протрагированна психогенія, що обумовлює кумуляцію, нагромадження» негативних емоцій у потерпілого [9].

У КК України не надано визначення фізичного та морального страждань, що створює передумови для дискусій стосовно розуміння цих термінів. Одні науковці не розмежовують їх і не бачать сенсу в їх «подвійному» існуванні. «Фізичне страждання» не має чітких критеріїв визначення і не може їх мати, оскільки не є, на відміну від травми, захворюванням, патологічним станом та болем, медичним терміном, що визначає шкоду здоров'ю [10]. Страждання – це або біль із постійним очікуванням можливості його повторення, або особливо сильний біль. Страждання як специфічна форма болю не має чітких законодавчих меж [6]. Н. Ярмиш у своїх дослідженнях зазначає, що одні й ті самі діяння можуть впливати на людину одночасно і фізично, і морально. Отже, цілком допустимо констатувати, що фізичне мучення людини, як правило, супроводжується моральним стражданням [11]. Такої самої думки й інші науковці, які зазначають, що фізичний вплив на людину часто поєднується з психічним, і навпаки [12]. Також існує думка, що важко однозначно оцінити доцільність введення цих суспільно небезпечних наслідків до складу злочину катування [13].

Вважаємо за доцільне в новій Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я» надати визначення болю, фізичного і морального страждання, що врегулює неточності, які виникають під час кваліфікації. На думку судово-медичних експертів (52,8 %), Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень не повинні містити певні визначення та їх медичні критерії (побої, мордування, мучення, особливого мучення). Такі відповіді респондентів, на нашу думку, обумовлені тим, що дані питання не належали до обов'язків судово-медичних експертів. Однак встановлення саме медичних критеріїв побоїв, мордувань, мучень та відмінності від особливого мучення допоможе на практиці запобігти помилкам у кваліфікації.

Комісією з питань правової реформи, що була утворена Указом Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 р., винесені на громадське обговорення Проекти Кримінальних кодексів України (далі – Проект) від

15 вересня, 19 жовтня 2020 р., 02 січня та 17 січня 2021 р [14]. Проєкт містить наступну термінологію «особливе фізичне, психічне чи моральне страждання» (п. «а» ч. 28-1 ст. 1.3.1); «особливе фізичне чи моральне страждання» (п. «б» ч. 28-1 ст. 1.3.1); «фізичне страждання» (ст. 3.3.7; ч. 3 ст. 1.2.6); «психологічне страждання» (п. 5 ч. 1 ст. 4.6.1); «фізичне чи психологічне страждання» (п. «а» ч. 1 ст. 4.6.3).

Щодо запропонованої термінології у Проєкті, то іноді здійснюється її заміщення з «психічного» на «психологічне» або взагалі немає чіткої межі між термінами «психічне страждання» та «моральне страждання». Було б доречно надати визначення цій термінології для усунення дискусійних питань, однак цього у Проєкті не зроблено, окрім термінології «психологічне страждання» – емоційна дезадаптація і дезорієнтація, за яких потерпіла особа внаслідок насильства відчуває хронічне почуття провини, депресію, високу тривожність, песимізм, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції або виникли психосоматичні порушення – зміна ваги, алергійні реакції, виразки, неояснені болі, нервово-психічні захворювання (заїкуватість, тики, енурез, енкопрез тощо) (п. 5 ч. 1 ст. 4.6.1. Роз'яснення термінів Кримінального кодексу України).

Отже, деяка термінологія, що використовується авторами у Проєкті має дискусійний характер та немає чітко визначених і встановлених наукою ознак. Насамперед, це – «емоційна адаптація», «дезадаптація», «дезорієнтація», «нервово-психічні захворювання», що не передбачені Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду (далі – МКХ-10) – Психічні розлади і порушення поведінки. Тому, запропонована авторами Проєкту термінологія потребує уточнень, конкретизації та заміни.

Список використаних джерел:

1. Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Нац. педагогіч. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. 200 с.

2. Денисова О. В. Кримінально-правова характеристика об'єкта тортур і визначення місця даного складу в системі особливої частини КК України // *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2007. Серія «Юридичні науки». Т. 20 (59). № 1. С. 75-82.

3. Деркунский Д. В. К вопросу о понятии систематичности в составе статьи 117 УК РФ. *Российский следователь*. 2007. № 9. С. 14=16.

4. Читлов Д. С. Охрана здоровья граждан от тяжких насильственных посягательств (уголовно-правовое и криминологическое исследование): монография. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. 1974. 184 с.

5. Погребняк И. Отграничение преступлений от проступков по признакам объективной стороны деяния // *Советская юстиция*. 1969. № 9. С. 21-26.

6. Симонов В. И. К вопросу о понятии истязания // *Вопросы совершенствования уголовно-правовых мер борьбы с преступностью*: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1983. С. 58-65.

7. Шарапов Р. Д. Психический вред в уголовном праве. *Уголовное право*. 2004. № 2. С. 79–81.

8. Деркунский Д. В. К вопросу о понятии систематичности в составе статьи 117 УК РФ // *Российский следователь*. 2007. № 9. С. 14-16.

9. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: монография. М., 1998. 192 с., с. 120–125.

10. Векленко В., Галюкова М. Истязание и пытка: уголовно-правовой анализ // *Уголовное право*. 2007. № 4. С. 15-18.

11. Ярмиш Н. М. Жорстоке поводження як одна із форм доведення до самогубства // *Право України*. 1992. № 7. С. 45.

12. Довгань Н. Фізичне і психічне насильство: співвідношення понять // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 339-344.

13. Марадіна Ю. С. Катування: злочин з формальним чи матеріальним складом? // *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2013. Вип. 25. С. 240-245.

14. Проект Кримінального кодексу України (станом на 17 січня 2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/04/kontrolnyj-proekt-kk-02-01-2021.pdf> (дата звернення: 20.03.2021 року).